

Илиева-Петрова, Д., докторант

България, София, Софийски университет „Св. Климент Охридски“,
Философски факултет, катедра „Библиотекознание, научна
информация и културна политика“

ДИГИТАЛИЗИРАНОТО МИНАЛО (НОВИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД НАУЧНИЯ АРХИВ НА БАН)

Анотация. Настоящият текст представя проекта „Между комичното и трагичното – Александър Божинов“, спечелен към ФНИ, в който участват служители на Научния архив на БАН. Натрупаните в резултат на проекта знания за живота, творчеството и обкръжението на академик Ал. Божинов ще бъдат важен принос за решаване на многобройни въпроси от политическата и културната история на България през първата половина на ХХ век. Дигитализацията на издирените и публикувани материали ще осигури отдалечен достъп с възможност за работа от страна на всички потребители за научни и образователни цели. Дигитализирането ще позволи бързо да се премине и към въвеждането им в интернет мрежата, което ще разшири прилагането на резултатите в международен план.

Ключови думи: архив, проект, дигитализация, Александър Божинов

Илиева-Петрова Д., докторант

Болгария, София, Софийский университет им. Св. Климента
Охридского, Философский факультет, Кафедра „Библиотековедение,
научная информация и культурная политика“

ЦИФРОВОЕ ПРОШЛОЕ (НОВЫЕ ВЫЗОВЫ ДЛЯ НАУЧНОГО АРХИВА БОЛГАРСКОЙ АКАДЕМИИ НАУК)

Аннотация: В данной статье представлен проект «Между комическим и трагическим – Александр Божинов» Фонда научных исследований, в котором участвуют сотрудники Научного архива Болгарской академии наук. Знания, полученные в результате проекта о жизни, творчестве и окружении академика Александра Божинова, внесут существенный вклад в решение многочисленных вопросов политической и культурной истории Болгарии первой половины ХХ века. Оцифровка найденных и опубликованных материалов обеспечит удаленный доступ с возможностью работы

с ними всех пользователей в научных и образовательных целях. Цифровизация позволит быстро перейти к их внедрению в Интернете и расширить применение результатов на международном уровне.

Ключевые слова: архив, проект, цифровизация, Александр Божинов

Ilieva-Petrova D., PhD Student

Bulgaria, Sofia, Sofia University „St. Kliment Ohridski“,
Faculty of Philosophy, Department of Library and Information Studies
and Cultural Policy

DIGITALISED PAST (NEW CHALLENGES FOR THE SCIENTIFIC ARCHIVE OF BAS)

Abstract: The current text shows the project „Between the comedy and the tragedy – Alexander Bozhinov“, who was won by FMI, in which employees of the Scientific Archive of BAS have competed. The collected knowledge about the life, work and encirclement of Al. Bozhinov will be of great meaning to the settlement of numerous questions about the political and cultural history of Bulgaria in the first half of XX century. The digitalized published materials will secure a remote access with the possibility of work by all of the users for scientific and educational purposes. This digitalization will facilitate faster distribution through the internet, which will extend the application of the results internationally.

Keywords: archive, project, digitizing, Alexander Bozhinov

Научният архив на Българската академия на науките (НА БАН) е ведомствен архив с постоянен състав на документите. Профилиран е като архив за документи на самата академия независимо от времето на тяхното създаване, а също и за личните фондове на български учени, членове на БАН, или на основна работа в нейните поделения. Очевидно е, че НА БАН има своето специфично място и значение в националната архивна мрежа. Дори в исторически аспект той е формиран значително по-рано от държавните архиви и има собствен принос за опазването на българското културно-историческо наследство.

В първия Устав на Българското книжовно дружество, приет на 1 октомври 1869 г., се предвижда създаването на сбирки от „стари български и чужди книги, ръкописи, пари и други подобни знаменитости, които да съставляват старинний кабинет“¹. Начинанието е твърде скромно, но много български и чужди учени влагат свои усилия в

¹ Устав на БКД, Браила, 1869, с. 3.

него. В резултат на повишения интерес към българските старини за кратко време дружеството успява да събере ценни ръкописи и документи, които образуват ядрото на бъдещия исторически архив.

Днес НА БАН, следвайки традициите, има за задача да издирва, съхранява, обработва и предоставя за ползване всички документи за развитието на научната мисъл в България, за историята на БАН, както и за националната политическа история. Мястото и статутът на НА БАН като ведомствен архив определят неговите източници на комплектуване.

На първо място, това са документите, възникнали като резултат от дейността на БАН от нейното основаване до днес. Другият източник на комплектуване и изворова база за историята на науката са подразделенията на БАН (институти, лаборатории и самостоятелни научни звена). Основна, съществена част и богатство за архива на БАН са личните фондове. Те са твърде разнообразни по вид и съдържание и са свързани с живота и дейността на членовете първо на БКД, а по-късно и на БАН. Българските учени са участвали активно и в обществено-политическия живот на страната, което е дало отражение в техните документи. Все пак преобладават личните фондове на учени и книжовници, а между тях най-много документи има от представителите на хуманитарните науки.

Всяко задълбочено научно изследване започва с издирване и все-странно проучване на документални извори. Колкото по-богата е документалната изворова база, толкова по-големи са възможностите на учените за цялостно проучване на определен проблем. Обективната обвързаност на българското историческо развитие с балканските и европейските процеси неизбежно насочва историците към разглеждане на най-значимите и по-маловажните събития и явления на широка международна основа, в пряка или косвена зависимост с общо-балканския и общеевропейския исторически процес. Оттук следва и необходимостта да се съхраняват добре за поколенията и да се приведат в научно обращение колкото се може повече документални източници. Обезпечаването на обществото с пълноценна изворова база, отразяваща всички страни на неговото развитие във всеки конкретен исторически период от време, е една от основните задачи на всеки архив, а ролята му като „стожер на националната и историческа идентичност не подлежи на съмнение“².

През последните години основна задача пред НА е дигитализирането на най-ценните и поставени в риск документи с историческа стойност и национално значение. Въвеждането им в електронен контекст в интернет пространството ще осигури бърз достъп на заинте-

² **Кочанкова, А.** Предговор. – В: *Архиви и история: взаимодействия, перспективи*. София: Херон Прес, 2020, с. 5.

ресованите лица до широката изворова база на НА. Във връзка с това започна изграждането на дигитален център. Осигурено е подходящо климатизирано помещение и постепенно чрез дарения и работа по проекти се осигурява модерна техника. Вече се използва закупен по проект модерен бук скенер – удобен настолен апарат за дигитализация на различни обекти, който осигурява непрекъснат режим на работа. Надяваме се в близките няколко години тази амбициозна задача да бъде реализирана и НА да се утвърди като място за опазване и разпространение на информация за българската история, наука и култура.

През 2019 г. НА БАН издаде първи том от поредицата „Дигитални колекции“, посветен на бележития държавник и общественик Иван Евстратиев Гешов (1849–1924). Редактор на изданието е проф. дин Лизбет Любенова. Поводът са две годишнини, свързани с живота на Иван Гешов – 170 години от рождението и 95 години от смъртта му. Фактът, че той е най-дългогодишният председател на БАН, със значим принос за развитието на институцията, спомогна при избора на личност, с която да бъде представена новаторската издателска политика на НА. Книгата съдържа два диска с дигитализирани копия на документи, свързани с дейността на Иван Евстратиев Гешов. С поредицата „Дигитални колекции“ архивът си поставя за цел да популяризира делото на редица български общественици, политици и учени, които имат отношение към БАН, като показва документите, съхранявани във фондовете им.

Въз основа на натрупания документален масив НА БАН създава електронни описи, указатели и справочници за използване на документите с различни цели.

Това е първата ни крачка – ние да започнем да сканираме самите описи на фондовете, да ги качим. За да може всеки от вкъщи да чете поне описите и да не идва чак до академията, защото много хора работят от провинцията и няма как да пътуват.

А следващата амбиция е, разбира се, сбирките лека-полека да започнат да се дигитализират и да се качват онлайн³.

През последните години пред НА БАН стои въпросът за осъвременяване на вътрешния правилник и обновяване на нормативната уредба за ползване на архивни документи, тяхното дигитализиране и съхранение. До момента се дигитализират основно материали, използвани за документални изложби, или подбрани части от лични архиви във връзка с работата по национални и международни проекти. Проблемът с липсата на подходяща техника и обучени кадри вече се решава постепенно с помощта на привлечени дарения и проекти, а

³ Любенова, Л. Интервю. – В: *БГ наука* [онлайн], бр. 129, май-юни 2020, с. 10. [Прегледан 18.06.2020]. Достъпно от <https://nauka.bg/>.

млади хора – студенти – се включват в работния процес. Новият директор на НА разбира необходимостта от дългосрочна стратегия за развитието на процесите по дигитализацията в академичния архив. Това ще оформи официално изграждането на дигитален архив, необходим за опазването, достъпа и популяризирането на съхраняваното в него уникално научно и културно наследство.

Новата нормативна база на предстоящата дигитализация ще определи и уеднаквени параметри за качество на дигиталните изображения, както и стандарти за метаданните. Заснетите до момента масиви са според изискването на всеки отделен проект, по който е работено. Трябва да се въведат наши стандарти, които да осигурят съвместимост с български и чужди дигитални архиви, както и възможност за трансфер на данни към тях. Естествено, ще се съобразим с методическите препоръки на Държавна агенция „Архиви“ за изграждане на информационната структура на дигиталния архив при изработване на документи, отнасящи се до защитата и трайното съхранение на дигиталните копия. Особено внимание е необходимо да се обърне на условията за достъп до тях с оглед на авторскоправната регулация.

Необходимо е да се разработи визия за изграждане на специализирана организационна структура на бъдещия дигитален архив с акцент върху свързване на метаданните с дигиталните копия за по-лесното им намиране от онлайн потребителите.

Разработването на всичките тези документи е наложително да се осъществи в най-кратки срокове независимо от евентуалните административни усложнения за тяхното разглеждане и гласуване в Общото събрание на БАН. Стратегията и съпътстващата я нормативна база са необходими не само за разработване и участие в национални и международни проекти или при търсенето на възможности за външно финансиране. Тези документи ще са важни и за пълноценно провеждане на подготвителния период преди стартиране на по-мощна дигитализация на масиви от фондовете от НА. Подготовката трябва да включва:

- проучване на българската и международна практика при дигитализацията на архивни документи с отчитане на положителните ѝ страни и проблемните места;
- определяне на критерии за подбор на документите за дигитализация;
- уточняване на застрашените архивни фондове, което ще определи и приоритетността им за дигитализация;
- подготовка на електронните описи като основен справочен апарат в НА БАН за изграждане на съвместими с други информационни системи метаданни на дигиталните копия;
- повишаване на квалификацията на кадрите за работа в дигитална среда.

НА БАН вече има опит с успешно реализирани проекти, свързани с дигитализацията на документи от различни фондове. Като пример за последните години мога да посоча „Застрашени фотоколекции за участието на прединдустриална България в три войни в началото на ХХ век“, финансиран от Британската библиотека и защитен проект към фонд „Научни изследвания“ – „Художествено-документален албум по творби на Феликс Каниц“.

От 2020 г. служителите на НА БАН са включени в проект на УНИБИТ към Фонд научни изследвания за дигитализиране на личния архив на академик Александър Божинов. Спечеленият проект „Между комичното и трагичното – Александър Божинов“ осигури разнообразна техника, която ще се използва не само за поставените конкретни цели, но след неговото завършване ще подпомогне по-нататък дейността по сканиране на повече архивни фондове, съхранявани при нас.

Идеята за този нов проект се роди след успешното завършване на ЕАР894 към програмата „Застрашени архиви“ на Британската библиотека⁴. Заснетите снимки от личния архив на Божинов, които предоставихме за ползване от научната общност чрез проекта, са само от началото на ХХ век, когато той е военен художник-кореспондент. Във фонда също така се намират и много фотографии, свързани с политическия и културния живот в България от началото на века до 60-те години, а също така голям брой оригинални скици, рисунки и карикатури. Специално внимание трябва да се отдели на епистоларното наследство на Александър Божинов. Запазената кореспонденция разкрива различни аспекти от социалния живот на обществото в селата и градовете – ежедневен бит, трудова дейност, календарна и празнична обредност – и допълва снимковия материал.

Личности като акад. Александър Божинов (1878–1968) са рядкост в културната история на един народ. Живял в най-бурните и динамични години от новата и най-новата история на България, със своя талант, широкомащабна обществена дейност и голям авторитет той достига световна известност и международно признание за българското изкуство и култура. Божинов е роден в Свищов на 24.02.1878 г.⁵ Завършва Държавното рисувално училище в София със специалност „Живопис“ (1902), а след това учи в Мюнхен, Германия. Известно време редактира хумористичния български вестник „Българан“. Художник е на Народния театър (1909–1910), редактор на в. „Смях“, сп. „Библиотека“ и др. През 1915 г. работи в редакцията на „Военни известия“ и илюстрираното военно списание „Отечество“. Публикува карикатури във вестниците „Вечерна поща“, „Камбана“ и др. През 1929 г. е избран

⁴ **ЕАР894** [онлайн] [Прегледан 18.06.2020]. Достъпно от <https://eap.bl.uk/project/EAP894>.

⁵ **НА БАН**, ф. 120к, оп. 1, а.е. 1, л. 1.

за дописен член на Българската академия на науките, а през 1941 г. – и за редовен член (академик)⁶. Директор на Института за изобразителни изкуства при БАН (1952–1953).

Александър Божинов е основоположник на съвременната българска карикатура, която издига до равнището на пълноценно изкуство. Неговото творчество се отличава с разнообразни теми и остроумен текст. Едни от най-популярните му произведения в карикатурата са срещу личния режим на Фердинанд. Обичайни негови персонажи са Пижо и Пендо⁷, които по това време са се превърнали в постоянни герои на народното творчество.

Божинов илюстрира и книги за деца. Рисунките му са близки по стил до карикатурите му. Има специални интереси и в областта на живописа, интериорната стенопис и приложните изкуства.

Александър Божинов е основател на Съюза на художниците в България (1909) и на Дружеството на художниците в България „Родно изкуство“.

През 1944 г. Ал. Божинов е арестуван заедно с художниците Райко Алексиев, Борис Денев, Константин Щъркелов, което предизвиква остра реакция в страната и Европа. Съден е от Народния съд, а по-късно е реабилитиран и са възстановени правата му на академик. След 1944 г. в тематиката на неговите произведения настъпва съществена промяна. Основна тема за Александър Божинов става защитата на мира. Пресъздава и типични трудови герои.

През годините Александър Божинов пише стихове и фейлетони, а в края на кариерата си – и художествена критика. Епистоларното и книжовното наследство на акад. Александър Божинов е богато и недостатъчно изследвано. Приносът му към българското изкуство е с непреходна стойност.

Научната общност и българската държава високо оценяват неговите постижения в българското изкуство, образование и култура и през 1950 г. той получава орден „Кирил и Методий“ I степен, а през 1968 г. – орден „Народна република България“ I степен.

Умира на 30 септември 1968 г.

Документалните материали на акад. Александър Божинов в НА БАН са постъпили през 1979 г. като част от завещанието му⁸. Отделни карикатури и писма са постъпвали в Научния архив между 1960 и 1981 г. като дарение от различни лица. Цялостната научно-техническата обработка е завършена през 1983 г. Фондът е регистриран под № 120к и обхваща различни по тип и значимост документи от периода 1905–1968 г. Материалите са подредени в един опис, съдържащ 1256

⁶ НА БАН, ф. 120к, оп. 1, а.е. 16, л. 3, 4.

⁷ Божинов, Ал. Минали дни. София: Изток-Запад, 2017, с. 112.

⁸ НА БАН, Дело на фонд 120к.

архивни единици, които според класификационната схема на фонда са разделени в 6 основни раздела, като всеки раздел има подраздели: документи от биографичен характер (63 архивни единици); материали от творческата дейност (101 архивни единици); документи от обществена дейност (18 архивни единици); кореспонденция (499 архивни единици); фото- и печатни материали (485 архивни единици); материали на други лица (87 архивни единици).

За важността на този архив е показателно обстоятелството, че в него се съдържат неизвестни досега материали за научната общност, каквито са например множество оригинални снимки от Балканската и Първата световна война, когато Александър Божинов е военен художник на фронта, както и кореспонденция, шаржове и снимки на неговите съвременници сред интелигенцията на България между двете световни войни и след 1945 г.

През годините за участие в документални изложби са използвани някои снимки и карикатури от личния архив на Александър Божинов.

Въвеждането в научен оборот на част от художествено-документалното наследство на акад. Александър Божинов е задача с голяма научна и културно-историческа стойност – много запазени карикатури, документи и снимки от първата половина на ХХ век ще достигнат до широката общественост. Личният архив на акад. Александър Божинов се съхранява в НА БАН, но документи, негови или свързани с дейността му, биха могли да се открият в архивите на други учени, негови съвременници, сподвижници, колеги. Това предполага и работа с различни фондове в НА БАН, както и проучването на други архивохранилища в страната. По този начин ще се осигури нов материал за анализ.

С описанието, сканирането и обнародването на неиздадената част от неговото художествено и книжовно наследство ще се осигури достъп до богата информационна база за българското и европейското художествено наследство.

Популяризирането на личния архив на Александър Божинов ще предостави нови знания и основа за нови научни анализи при осмисляне на миналото на българския народ в контекста на изграждане на модерните общества. То ще допринесе за по-доброто познаване на динамиката на културно-историческите и политическите процеси, протекли в следосвобожденска България, по времето на Първата и Втората световна война, при прехода между капитализъм и комунизъм. Божинов е известен с богатата си ерудиция и висока научна и гражданска нравственост. Неговото документално наследство е път към ново преосмисляне на идеята за обективността на интелектуалната продукция. То е и начин за развитие на съвременната научна и образователна политика при изграждането на едно информирано общество с актуален поглед към политическите процеси.

Работата по проекта осигурява и начин за физическото опазване на документалното наследство на учения чрез неговото дигитализи-

ране и публикуване. Архивните материали във фонд 120к са на хартиен носител, изписани с молив, мастило или печатани на машина. Съхраненото във фонда голямо количество снимков материал е оригинално. Голяма част от фотографиите са с избледняло изображение, а други са с угасващ емулсионен слой. Някои снимки са с пречупени ръбове, разкъсани краища, прегънатата основа и с петна от влага, следи от инсекти или с неустановен произход. Пояснителните авторови текстове на отделни кадри са нанесени с молив или избледняло мастило. Тяхното опазване с възможностите на съвременната техника е наложително и е стъпка в политиката на компетентно изграждане на националната културно-историческа памет. Документалното наследство на Божинов днес се вписва отлично сред международните приоритети на европейската наука и култура. В Европа съществува ясна тенденция за опазването на културно-историческото наследство чрез дигитализиране на паметниците. Естествена и за България е задачата за цифровизирането на научноизследователската инфраструктура и на най-ценните и поставени в риск документи с историческа стойност и национална значимост. Сред тях важно място заема фондът на Ал. Божинов – един от първите карикатуристи на ХХ век със световно значение.

Творчеството на Ал. Божинов по време на войните (1912–1918) остава неизследвано. Сюжетите на карикатурите той черпи като военен художник, а фотографиите и кореспонденцията му от този период допълват живота и творчеството му като непосредствен участник в събитията. До този момент в областта на научните публикации липсва издание, което да предложи среща с богатия документален и художествен материал от архива на художника. Налага се изводът, че е дошъл моментът за нов прочит на творчеството на Божинов чрез одобрения проект, което би допълнило с детайли историята на българската култура от първата половина на ХХ век.

Очакваните резултати се фокусират върху четири етапа на анализ:

1) Събиране на данни, т.е. издирване и подбор на архивни документи

2) Извличане на информация, т.е. описание, систематизиране и експертна оценка в контекста на историята и обществено-политическата ситуация в България през първата половина на ХХ век

3) Дигитализиране на подобрения архивен материал с цел негово то опазване и защита

4) Генериране на нови знания и тяхното популяризиране съобразно съвременните обществени и технологични изисквания и възможности чрез създаване на електронен архив, публикация на документален сборник, създаване и поддържане на интернет страница по време на втория етап на проекта с пряк достъп от сайта на НА БАН.

Създаването на електронна база данни с художественото и епистоларното наследство на акад. Александър Божинов предполага:

1. Качване на електронен носител (външни твърди дискове за начало) на дигиталните копия със съответните метаданни на неиздадените архивни документи и на вече публикувани материали с цел те да бъдат опазени за българската наука
2. Изготвяне на идеален опис със сведения за акад. Александър Божинов от други архивохранилища
3. Изработване и поддръжка на базата от данни с документалния архив на Божинов.

НА БАН вече разполага с част от необходимата за изпълнението на отделните дейности техника като стационарни компютри и стационарен скенер. Предвижда се за нуждите на проекта да бъдат закупени:

- лаптопи;
- скенери;
- стационарен компютър;
- принтери;
- професионален фотоапарат.

Наличието на удобна преносима техника ще осигури на участниците в проекта по-добра координация при издирването, дигитализирането и разчитането на архивните материали и ще спечели ценен времеви ресурс. Архивните единици са административни документи с ограничен достъп на ползване и тяхната експертна обработка на място е от ключово значение. Стационарният компютър и принтерът ще улеснят технически работата по проекта и ще осигурят възможността създадената интернет страница да се превърне в поддържана административна система със заложен във времето хостинг.

Реализацията на проекта, в който участват служители на НА БАН, е в пряка връзка с опазване на българската история, култура и национална идентичност. Това е една от приоритетните области в Националната стратегия за развитие на научните изследвания. Откритият достъп до архива на акад. Александър Божинов, неговото съхранение и популяризиране ще бъдат принос към опазването и изграждането на българската национална памет и са в пълно съответствие с тематичните полета, заложили и в Европейската рамкова програма за научно развитие и иновации „Хоризонт 2020“⁹.

Архивните материали, свързани с името на учения, са богат информационен ресурс, част от културно-историческото наследство в риск. Тяхното описание, систематизация, реставриране, дигитализация и предоставяне в полза на обществото ще покажат как архивната информация е извор за държавната политика в областта на науката и

⁹ **HORIZON** – Рамкова програма на ЕС за научни изследвания и иновации [онлайн]. Люксембург, 2014 [Прегледан 18.06.2020]. Достъпно от https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/sites/horizon2020/files/H2020_BG_KI0213413BGN.pdf.

културата при конструирането и компетентното управление на нови знания в динамиката на съвременното общество.

Интердисциплинарният подход, заложен при изпълнението на проектното предложение, ще съдейства за изграждането на европейско пространство на научни изследвания и иновации с лесен достъп до информация и комуникация. В перспективата на програми като „Хоризонт 2020“, ориентирани към проекти с конкретен краен резултат и осигуряването на свободен достъп до тях, заложените по проекта крайни продукти имат за целева група университетски и научни центрове, различни културни институции (читалища, музеи, библиотеки) в страната и чужбина.

Чрез изпълнението на поставените научноизследователски и приложни задачи ще се покаже, че изследователската работа и научната кариера са многоаспектно, креативно, атрактивно и актуално занимание, важна част в съвременния трансфер на компетентност и на насърчаване на свободното и информирано движение на знания. Дейността по проекта ще спомогне за вписването на българската наука в европейското изследователско пространство.

Използвана литература

1. **Божинов**, Ал. Минали дни. София: Изток-Запад, 2017, с. 112.
2. **Кочанкова**, А. Предговор. – В: *Архиви и история: взаимодействия, перспективи*. София: Херон Прес, 2020, с. 5.
3. **Любенова**, Л. Интервю. – В: *БГ наука* [онлайн], бр. 129, май-юни 2020, с. 10 [Прегледан 18.06.2020]. Достъпно от <https://nauka.bg/>.
4. **Устав** на БКД, Браила, 1869, с. 3.
5. **EAP894** [онлайн] [Прегледан 18.06.2020]. Достъпно от <https://eap.bl.uk/project/EAP894>.
6. **HORIZON** – Рамкова програма на ЕС за научни изследвания и иновации [онлайн]. Люксембург, 2014 [Прегледан 18.06.2020]. Достъпно от https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/sites/horizon2020/files/H2020_BG_KI0213413BGN.pdf.
7. **НА БАН**, ф. 120к, оп. 1, а.е. 1, л. 1.
8. **НА БАН**, ф. 120к, оп. 1, а.е. 16, л. 3, 4.
9. **НА БАН**, Дело на фонд 120к.